

REBÎÂ b. RUFEY'

(bk. İBNÜ'l-d-DÜGUNNE).

REBÎÂTÜRRE'Y

(bk. REBÎÂ b. EBÛ ABDURRAHMAN).

REBÎBÜDDEVLE

(ريب الدولة)

Ebû Mansûr Rebîbü'd-devle
(İmâdüddeve, İmâdüddin)
Muhammed b. Ebî Şücâ'
Zahîriddin Muhammed b. el-Hüseyn
el-Hemedânî er-Rûzrâverî
(ö. 513/1119)

Abbâsî ve Selçuklu veziri.

Muhtemelen 468'de (1075-76) doğdu (Bündârî, s. 79). Babası Ebû Şücâ' er-Rûzrâverî, Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh ile Muktedî-Biemrillâh'ın vezirliğini yapmıştı. Rebîbüddeve iyi bir eğitim aldı ve saray terbiyesiyle yetişti. Henüz on iki yaşında iken Halife Muktedî-Biemrillâh tarafından kendisine "Rebîbüddeve" lakabı verilerek hil'at giydirildi. 480 Muharreminde (Nisan-Mayıs 1087), Muktedî-Biemrillâh'ın Sultan Melikşah'ın kızı Mâh-Melek Hatun ile evlenmesi münasebetiyle İsfahan'dan yola çıkan çeyiz alayını karşılamakla görevlendirildi (a.g.e., s. 79). Babası 481'de (1089) hac farızasını ifa etmek üzere Bağdat'tan ayrılınca Nakîbü'n-nükabâ Tîrâd ez-Zeynebî ile birlikte babasına vekâlet etti (İbnü'l-Esîr, X, 168). 507'de (1113) Halife Müstazhir-Billâh tarafından vezir tayin edildi (a.g.e., X, 498). Daha sonra Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar, ölümünden yaklaşık bir buçuk ay önce devlet adamlarının halifelik arayışına terbiye görmüş birinin vezir tayin edilmesinin uygun olacağını söylemeleri üzerine (Bündârî, s. 113-114) Rebîbüddeve'yi Bağdat'tan İsfahan'a getirip Hatîrül-mülk'ün yerine vezir tayin etti (Zilkade 511 / Mart 1118). Muhammed Tapar'ın ardından Selçuklu tahtına çıkan oğlu Mahmud, kendisini ilk tebrik edenlerden biri olan Rebîbüddeve'yi vezirlik makamında bıraktı. Rebîbüddeve 28 Rebîülâhîr 513'te (8 Ağustos 1119) Hemedan'da vefatına kadar bu görevini sürdürdü. Onun Rebîülevvel 513'te (Haziran-Temmuz 1119) öldüğü de rivayet edilir (İbnü'l-Esîr, X, 560). Oğlu Ebû Şücâ' Muhammed'i Halife Müsterşid-Billâh vezirliğe getirmiştir (a.g.e., X, 560). Rebîbüddeve, Dârülhilâfe'nin inşa kâtibi olan Sedîdüddeve İbnü'l-

Enbârî tarafından yeteneksiz bir vezir olduğu gerekçesiyle hicvedilmiş (*Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye*, s. 58), buna karşılık bazı şairler tarafından övülmüştür (Abbâs İkbâl, s. 172 vd.).

BİBLİYOGRAFYA :

Mücmelü't-tevârih ve'l-kışaş, Tahran 1318 hş., s. 318, 411; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 175, 198; Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), I, 148, 196; *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye* (Lugal), s. 58; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 168, 498, 533, 551, 560; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 79, 113-114, 116, 121-122; Nâsîrüddin Münşî-i Kirmânî, *Nesâ'imü'l-es'hâr* (nşr. Celâleddin Hüseyinî Urmevî), Tahran 1337 hş., s. 27; Abbâs İkbâl, *Vezâret der 'Ahd-i Selâtin-i Büzûrg-i Selcûkî* (nşr. M. Takî Dânişpejûh), Tahran 1338 hş., s. 122, 123, 152, 172-175, 178, 180, 182; C. L. Klausner, *The Seljuk Vezirate: A Study of Civil Administration* (1055-1194), Cambridge 1973, s. 51, 61, 87, 92, 107; İbrahim Kafesoğlu, "Rebîb-üd-Devle", *İA*, IX, 656-657; K. V. Zetterstéen, "Rabib al-Dawla", *EP* (İng.), VIII, 356. ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

REBÎÜLÂHİR

(bk. REBÎÜLEVVEL).

REBÎÜLEVVEL

(ربيع الأول)

Hicrî yılın üçüncü ayı.

Kamerî yılın saferden sonra gelen üçüncü ayna **rebîü'l-evvel** (birinci rebî), dördüncü ayna da **rebîü'l-âhîr** (sonuncu rebî) veya **rebîü's-sânî** (ikinci rebî) denir. Sözlükte "bahar, bahar yağmuru, bolluk ve bereket" gibi anlamlara gelen rebî Arapça'da hem ay hem de mevsim adı olarak kullanılır. Bu kelimenin "bir yerde ikamet etmek, bahar mevsiminde bir yerde konaklamak; bahar evi, mahalle, yurt" mânâlarındaki "rba" kökünden türediği ileri sürülmektedir. Araplar'ın havanın mutedil, su ve otun bol olduğu bu aylarda bir yerde konaklayıp hayvanlarını otlatmaları sebebiyle söz konusu iki aya bu adların verildiği ve bu ayların o zamanlar "rebî" diye adlandırılan güz mevsimine rastladığı nakledilir. Araplar bu aylardan başka iki ayrı mevsim için de rebî kelimesini kullanmışlar, çiçeklerin açıp mantarların bittiği bahar mevsimine rebîülevvel, meyvelerin yetişip olgunlaştığı güz mevsimine de rebîüssânî adını vermişlerdir. Bazı kaynaklarda eskiden Araplar'ın seneyi altı zaman dilimine ayırdıkları, iki ayna "rebîülevvel", iki ayna "sayf", iki ayna "kayz", iki ayna "rebîüssânî", iki ayna "harîf", iki ayna da "şi-

tâ" dedikleri belirtilmektedir. Rebîülevvel ve rebîüssânînin genellikle "ay" mânasına gelen "şehir" kelimesiyle birlikte kullanılması da bunların mevsim anlamlarıyla karıştırılmasını önleme amacına bağlanır. Kamerî yılın güneş yılına göre kısa sürmesi sebebiyle kamerî ayların belirli mevsimlerde sabit olmadığı ve belli aralıklarla yılın her mevsimine rastladığı göz önünde bulundurularak bu ayların mevsimlerle irtibatının ilk isimlendirme itibarıyla olduğuna özellikle dikkat çekilir. Bu durumu Araplar'ın ünlü "nesî" uygulamasıyla ilişkilendiren müellifler de vardır (bk. NESÎ). Hicrî takvimde yer alan ay isimlerinin İslâm'dan önce konulduğu bilinmektedir. Kaynaklarda rebîülevvelin Arab-ı bâide (Âd ve Semûd) döneminde "mürîd", Arab-ı âribe döneminde "huvân / havvân" diye, rebîüssânînin aynı dönemlerde "mülzim" ve "su-vân / busân / vebân" olarak adlandırıldığı nakledilir. Osmanlı belgelerinde rebîülevvel (ر), rebîülâhîr ise (ر) kısaltmasıyla gösterilmiştir.

İslâm tarihinde rebîülevvel ayının önemli bir yeri vardır. Hz. Peygamber genel kabule göre Rebîülevvel ayının 12'sinde Pazartesi günü dünyaya gelmiş ve bugünün kutlanması müslüman toplumlarında bir mevlid geleneği oluşturmuştur (bk. MEVLİD). İslâm tarihinde bir dönüm noktası sayılan hicret de rebîülevvel ayında gerçekleşmiştir. Safer ayının sonlarında Hz. Ebû Bekir'le birlikte Sevr mağarasına sığınan ve 1 Rebîülevvel'de buradan ayrılıp Medine'ye doğru yola çıkan Resûl-i Ekrem 8 Rebîülevvel Pazartesi günü Kubâ'ya varmış ve burada Kubâ Mescidi'ni inşa etmiştir. 12 Rebîülevvel'de Medine'ye hareket etmiş, Rânûnâ vadisinde ilk cuma namazını kıldırdıktan sonra aynı gün Medine'ye ulaşmıştır. Bu ayın içinde Mescid-i Nebevî'nin inşasına başlanmıştır. Hz. Peygamber'in âhirete irtihalinin de rebîülevvel ayında olduğu konusunda görüş birliği vardır. Meşhur olan rivayete göre Resûl-i Ekrem 12 Rebîülevvel Pazartesi günü vefat etmiştir. Hz. Peygamber'in doğum, hicret ve vefatının rebîülevvel ayında ve pazartesi gününde olması bazı araştırmacılarca, rebîülevvel ayının Araplar'da bolluk ve bereket ayı sayılması ve eski medeniyetlerde pazartesi gününün ayın yaratıldığı gün kabul edilmesiyle irtibatlandırılarak İslâm'da ibadet vakitlerinin belirlenmesi bakımından ayın önemli bir yeri olduğu, hilâlin müslümanlar için sembolik bir anlam taşıdığı ve bunun evrenle insanın kaderi arasındaki ilişkiye işaret ettiği ifade edilmiştir (Ahmad Hassan al-Zayat, XXXII [1961], s. 1).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa* (nşr. Fr. Krenkow v.dğr.), Haydarâbâd 1344, I, 263-264; *Kâmus Tercümesi*, III, 245-249; Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *el-Eyyâm ve'l-leyâlî ve's-şühûr* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1400/1980, s. 42, 49-51; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), II, 204-208; Bîrûnî, *el-Âsârü'l-bâkiye 'anî'l-kurûnî'l-hâliye* (nşr. C. E. Sachau), Leipzig 1923, s. 60-63, 68-69, 325; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, I, 157-159; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), II, 401, 405-407; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb* (nşr. M. Behcet el-Eserî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye), III, 76-80; Cevâdî Ali, *el-Mufaşşal*, VIII, 454-462; Enîs Ferîha, *Esmâ'ü'l-eşhur ve'l-aded ve'l-eyyâm ve tefsîru me'ânihâ*, Trablus 1988, s. 64-66; Ahmad Hassan al-Zayat, "The Month of Rabi al Awal in the Life of the Prophet", *ME*, XXXII (1961), s. 1-4; Seyyid Abdülhâlik en-Nakvî, "Taḥkîku esâmi's-şühûri'l-'Arabiyye ve eyyâmî'l-üşbü", *Se-kāfetü'l-Hind*, XIII/4, New Delhi 1962, s. 15-16; Muhammed Hamidullah, "Hicri Takvim ve Tarihi Arkaplanı" (trc. Kasım Şulul), *Üç İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX/9 (2000), s. 671-685; Pakalın, III, 17-18; M. Plessner, "Rabi", *EP* (İng.), VIII, 350.

HACI MEHMET GÜNAY

RECÂ

(الرَّجَاءُ)

Kulun

Allah'ın rahmetine güvenerek
ümit içinde olması
anlamında tasavvuf terimi.

Sözlükte "ümit, emel, beklenti, istek" gibi anlamlara gelen *recâ* kelimesi tasavvuf'ta "kulun ilâhî rahmetin genişliğine bakması, rabbinin lutfunu kendine yakın hissetmesi, sonucun iyi olacağını düşünüp sevinmesi, celâli cernal gözüyle görmesi" şeklinde tanımlanmıştır (Kuşeyrî, s. 318). Kur'an'da Allah'ın rahmetini ümit etme *recâ* kökünden türeyen fiillerle ifade edilmiştir (el-Bakara 2/218; el-İsrâ 17/57). Allah'a kavuşmayı ümit edip buna göre hazırlık yapanlar övülmüş, Allah'a kavuşmayı ummayıp kötülüğe devam edenler yerilmiştir (Yûnus 10/7, 11, 15; el-Kehf 18/110; el-Ankebût 29/5). *Recâ* hadislerde de Kur'an'daki anlamıyla kullanılmıştır. Hz. Peygamber'in, "Allahım! Rahmetini ümit ediyorum" diye dua ettiği (Ebû Dâvûd, "Edeb", 101), can çekişen biri hakkında, "Allah ona umduğunu verir, korktuğundan emin kılar" dediği rivayet edilmektedir (Tirmizî, "Cenâîz", 11; İbn Mâce, "Züh'd", 31).

Recânın rehbet, rağbet, muhabbet, temenni, emn, havf, yeis gibi dinî ve tasavvufî kavramlarla ilişkisi vardır. Sûfiler genellikle *recâ* ve havfı hal olarak kabul etmişlerdir. Nitekim ilk sûfî müelliflerden Serrâc bu iki kavramı eserinin haller kısmında anlatmıştır (el-Lüma', s. 91). Ebû

Tâlib el-Mekkî ise *recâyı* tasavvufî makamlar arasında saymıştır. Gazzâlî'ye göre *recâ* sülûk ehlinin makamı, tâliplerin halidir. Tasavvuf yolunun bir menziliinde bulunan bir sûfiye göre hal olan *recâ* başka bir menziliinde bulunana göre makam olabilir (*İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*, IV, 138). Havf ve *recâ* biri diğerini gerektiren iki mânevî haldir, aralarında zıtlık yoktur. Havfın zıddı Allah'ın mekrinden ve azabından emin olma, *recânın* zıddı ümit kesme (yeis) halidir. Her mümin havf ve *recâ* halini yaşayabilir. Kur'an okuyan bir kimsenin azap âyetleri gelince korkması havf, rahmet âyetleri gelince ümitlenmesi *recâ* halidir. Bazı sâliklerde *recâ*, bazılarında havf hali baskın olabilir. Meselâ Hasan-ı Basrî'de korku ve hüzn, Yahyâ b. Muâz'da *recâ* baskındı. Dua ve niyazlarında hep Allah'ın rahmetinden ve affının genişliğinden bahsettiği için Ferîdüddin Attâr, Yahyâ b. Muâz'ı "recâ halinin Kâbe'si" diye niteler (*Tezkiretül-evliyâ*, s. 386).

Sûfiler *recânın* çeşitli şekillerinden bahsetmişlerdir. Güzel iş yapan kişinin Allah'tan sevap beklemesi, yaptıklarından pişman olan günahkârın affedileceğini ümit etmesi *recânın* makbul iki şeklidir. Kötülük yapmaya devam eden bir kişinin Allah'tan af beklemesi ise sahte bir *recâdır* (Kuşeyrî, s. 318). *Recâ* hali kulun Allah hakkına hüsnuzan sahibi olmasıyla da ilgilidir. Bir hadiste, "Allah kulunun zannı üzeredir" buyurulmuştur (bk. Buhârî, "Tevhîd", 15; Müslim, "Tevbe", 1). Kul rabbini rahmet, kerem ve af sahibi olarak tasavvur ederse Allah bu zannına göre tecelli ve muamele eder. "Rahmetim gazabımı geçmiştir" sözü de (Buhârî, "Tevhîd", 55; Müslim, "Tevbe", 14) daha fazla ümitli olmayı gerektirir.

Havf ve *recâ* hallerini bir kuşun iki kanadına benzeten sûfiler biri olmadan diğerinin işe yaramayacağını (Serrâc, s. 91; Kuşeyrî, s. 319; Gazzâlî, IV, 138), kulun bu iki hal arasında (beyne'l-havf ve'r-recâ) bulunması gerektiğini belirtmişlerdir. Bazıları havf, bazıları *recâ* halinin daha üstün olduğunu söylerse de Gazzâlî böyle bir düşünceyi anlamsız bulur. Ona göre bu iki halin üstünlüğü içinde bulunulan duruma göre değişir. Aç için ekmek, susuz için su daha gerekli olduğu gibi günahkâr için korku, takvâ sahibi için *recâ* daha iyi olabilir. Havf ve *recâ* müminlerin mânevî hastalıklarını tedavide kullanılan iki ilâttir, hangisinin kullanılacağını hastanın durumu belirler. Bununla beraber kaynağı muhabbet ve rahmet olan *recâ* esasî üzerine kulluk etmek korku esasına göre kulluk etmek-

ten daha üstündür (Gazzâlî, IV, 142).

Recâ halinin bir tahlilini yapan Gazzâlî'ye göre ilim, hal, amel *recânın* üç temelidir. Önce bilgi lâzımdır, hal bilginin neticesidir. Kişiyi amele ve faaliyete hal sevkeder. Havf kişinin gelecekle ilgili olumsuz beklentilerinin kalpte meydana getirdiği üzüntü, *recâ* olumlu beklentilerden kalpte hâsıl olan hazzdır. Bir şeyin *recâ* olması için o şeyin gerçekleşebilmesinin birtakım sebepleri bulunmalı, gerçekleşme ihtimali de fazla olmalıdır. Bu sebepler Kur'an ve hadislerdeki haberler, vaadler ve müjdelere düşünülerek ulaşılan bazı hususlar olabilir. Böyle sebepler yoksa veya zayıfsa ümide kapılmak bir avuntudan başka bir şey değildir. Sebeplerin varlığı da yokluğu da bilinmiyorsa onunla ilgili beklentiler temenni adını alır. Allah iman eden, hicret eden ve Allah yolunda cihad yapan müminlerden bahsettikten sonra, "İşte Allah'ın rahmetini umanlar bunlardır" buyurmaktadır (el-Bakara 2/218). Bu âyet ve hadisler havf ve *recânın* teşebbüse ve faaliyete geçmenin sebebi olduğunu göstermektedir. Ümitsizlik ve güven hali teşebbüs engeller. Gazzâlî, *recâ* ve havf sahibi mümini her türlü önlemi aldıktan sonra toprağa tohum atıp ürün vermesini bekleyen çiftçiye, temenni ve avuntu sahiplerini de çorak araziden ürün bekleyen akılsız kişilere benzetir. Havfın kötülüklerden pişman olan günahkâr kulun hali, *recânın* amel ve ibadetine bağlı müminin hali olduğunu, müminde her iki halin de mutlaka bulunması gerektiğini söyler. Havf ve *recâ* hallerinin değişken hisler olduğuna dikkat çeken Gazzâlî zaman ve şartlara bağlı olarak biri yükselişe geçerken diğerinin aşağıya indiğini, bazan da bunun aksinin gerçekleştiğini, korku ile ümit arası ifadesinin bu iki nokta arasında gidip gelmek anlamına geldiğini belirtmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Serrâc, *el-Lüma'*, s. 91; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 98, 106; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, Kahire 1961, V, 225, 432; Kuşeyrî, *er-Risâle* (nşr. Abdülhalîm Mahmûd), Kahire 1966, s. 317-319; Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*, Kahire 1358/1939, IV, 138-164; Ebû Mansûr el-Abbâdî, *Şüfînâme* (nşr. Gulâm Hüseyin Yûsufî), Tahrân 1347, s. 67-71; Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretül-evliyâ* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, s. 386; Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 498; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, II, 244; IV, 98; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, Kahire 1403/1983, II, 36-57; İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Minhâcû'l-fukarâ*, Bulak 1256/1840, s. 156.

SÜLEYMAN ULUDAĞ